

Тваринництво

УДК 338.43.01:636(477.42)

О. В. Скидан

д. е. н.

Т. В. Швець

к. е. н.

О. Г. Булуй

к. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДТРИМКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ МОЛОЧНОГО СКОТАРСТВА

Досліджено стан вітчизняного молочного скотарства. Встановлено, що нині в Україні відчувається дефіцит якісних молочних продуктів, що зумовлено недостатньою ресурсною базою. Названо чинники, які негативно впливають на розвиток молочного скотарства, серед яких низька продуктивність корів, застарілі технології виробництва, недостатня увага до племінної роботи. Для задоволення зростаючого попиту на молоко та перетворення галузі на прибутковий бізнес необхідне її переведення на інноваційний тип розвитку. Для стимулювання розвитку індустрії молочного скотарства рекомендовано ширше використовувати лізингові механізми. Відзначено, що відродження молочного скотарства вимагає системного врахування складових стратегічної орієнтації ринкових трансформацій і отримання на цій основі синергетичного ефекту сталого розвитку.

Ключові слова: молочне скотарство, інновації, інвестиції, інноваційно-інвестиційна діяльність, лізинг.

Постановка проблеми

В останні роки вкрай гостро постає питання переведення сільськогосподарського виробництва в цілому та тваринництва зокрема на інноваційний тип розвитку. Ситуація диктується єдиним – вимогами ринку. Нехтування останніх в Україні зумовили катастрофічне падіння виробництва тваринницької продукції в суспільному секторі та, відповідно, зниження рівня споживання населенням основних продуктів харчування тваринного походження. Особливо актуальним є перехід на інноваційний тип розвитку в молочному скотарстві, що зумовлено необхідністю підвищення молочної продуктивності, покращення якості продукції, зниження її собівартості. Це дозволить поліпшити рівень забезпечення населення якісними молочними продуктами власного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вирішенню проблемних питань відродження галузі молочного скотарства, в тому числі на інноваційній основі, присвячені праці багатьох дослідників. Серед

них виділяються фундаментальні роботи П. К. Канінського, П. В. Шваба, В. М. Микитюка, П. Т. Саблука, В. І. Бойка, М. К. Пархомця та багатьох інших. Модернізацію галузі за рахунок лізингового механізму досліджували Н. С. Танклевська [1], В. Г. Чабан [2], М. А. Садиков [3], О. В. Кругляк [4].

З метою стимулювання розвитку молочного скотарства було прийнято більше десятка різних нормативно-правових актів, серед яких слід виділити: Закони України «Про племінну справу у тваринництві», «Про державну підтримку сільського господарства України»; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку тваринництва», «Про заходи щодо активізації роботи з розвитку тваринництва» тощо. Окрім того, було затверджено програму розвитку молочного скотарства України до 2015 року, а також національний проект «Відроджене скотарство». Проте складність і гострота ситуації в молочній галузі вимагає подальшого пошуку шляхів активізації інноваційних процесів.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті є дослідження стану молочного скотарства в Україні та розробка пропозицій щодо його переходу на інноваційний тип розвитку. Теоретичною і методологічною основою дослідження є системний підхід, за допомогою якого ідентифіковано сучасні проблеми галузі молочного скотарства та визначено напрями удосконалення підтримки її розвитку на інноваційній основі. У процесі дослідження використано методи системного аналізу (для врахування факторів, що впливають на стан інноваційної діяльності у галузі), рядів динаміки (для визначення тенденцій розвитку галузі), порівняння (для дослідження структури сільськогосподарських підприємств за чисельністю поголів'я корів). Теоретичні узагальнення та формування висновків здійснено з використанням абстрактно-логічного методу.

Результати досліджень

Для стійкого розвитку молочної індустрії повинен ефективно працювати увесь ланцюг «виробництво – переробка – збут». Важливим елементом у цій системі, що диктується соціально-економічною необхідністю, має стати науково-дослідна робота та імплементація розробок у сферу виробництва. Окрім того, адекватно мають працювати і сфери, що забезпечують сільськогосподарське виробництво фінансовими та виробничими ресурсами.

Нині найбільш складною залишається ситуація у виробничій сфері. Так, виробництво молока в Україні скоротилося до обсягу в 11,5 млн т. В розрахунку на душу населення нині споживається 220,9 кг молока та молочних продуктів (табл. 1). Враховуючи рекомендовані норми споживання молока та молочних продуктів в перерахунку на молоко, потенціал зростання ринку залишається

надзвичайно великим. Разом з тим, зростання попиту на продукцію потребуватиме більших обсягів молока для переробки. Вже наразі молокопереробні підприємства відчують нестачу сировини, особливо молока екстра гатунку.

Основною проблемою молочного скотарства є низький рівень прибутковості, що зумовлює скорочення обсягів виробництва продукції і поголів'я корів у господарствах усіх категорій та форм власності. Лише в останні роки виробництво сирого молока стабілізувалося завдяки зростанню продуктивності корів. Проте призупинити скорочення поголів'я так і не вдалося. У порівнянні з показником 1990 р. станом на 01.01.2014 р. в усіх категоріях господарств чисельність корів скоротилася у 3,3 раза і становила менше 2,5 млн голів.

Таблиця 1. Виробництво, переробка та споживання молока в Україні

Рік	Поголів'я корів *, тис. голів		Виробництво молока, тис. т		Реалізація молока сільськогосподарськими підприємствами, тис. т	Надійшло молока та молочних продуктів на підприємства, що займалися її переробкою, тис. т	Споживання молока та молочних продуктів на одну особу за рік, кг
	у господарствах усіх категорій	з них у сільськогосподарських підприємствах	у господарствах усіх категорій	з них у сільськогосподарських підприємствах			
1990	8378,2	6191,6	24508,3	18634,1	18023,0	17958,4	373,2
1995	7531,3	4595,1	17274,3	9443,0	6766,2	6058,3	243,6
2000	4958,3	1851,0	12657,9	3668,7	2683,7	3334,8	199,1
2005	3635,1	866,2	13714,4	2582,5	2121,3	5689,0	225,6
2006	3346,7	764,0	13286,9	2454,0	2017,3	5607,4	234,7
2007	3095,9	678,6	12262,1	2178,0	1824,8	6038,6	224,6
2008	2856,3	624,3	11761,3	2089,9	1834,3	5443,8	213,8
2009	2736,5	604,6	11609,6	2236,0	1993,9	4741,8	212,4
2010	2631,2	589,1	11248,5	2216,6	2004,1	4793,2	206,4
2011	2582,2	583,7	11086,0	2245,9	2061,3	4615,1	204,9
2012	2554,3	575,2	11377,6	2535,3	2360,1	4716,4	214,9
2013	2508,8	565,4	11488,2	2582,5	2409,0	4570,2	220,9

* на кінець року

Джерело: [5, с. 117, 119, 124, 128, 151, 162].

Важкий стан галузі зумовлений багатьма причинами. До них відносять невідповідність, а часто і недотримання технології виробництва продукції у молочному скотарстві, руйнування системи кормовиробництва та селекційно-племінної роботи, неповноцінне кормозабезпечення, нестабільний рівень закупівельних цін на молоко тощо. Очевидно, зменшення виробництва молока та чисельності поголів'я корів було наслідком недосконалість економічного механізму розвитку галузі, який не дозволяв здійснювати інвестування та модернізацію галузі.

Низькі закупівельні ціни на молоко, які існували тривалий час, робили галузь малопривабливою для бізнесу. Лише в останні роки, коли встановилася вища ціна, окремі сільськогосподарські товаровиробники почали змінювати своє ставлення. Проте кількість підприємств, які утримують корів, залишилася надзвичайно малою. В Україні станом на початок 2014 р. нараховувалося 3201 сільськогосподарське підприємство, яке займалося виробництвом молока. У половини з них було тільки кілька десятків корів (рис. 1). Тому першочерговим завданням наразі є нарощення поголів'я та зростання надоїв.

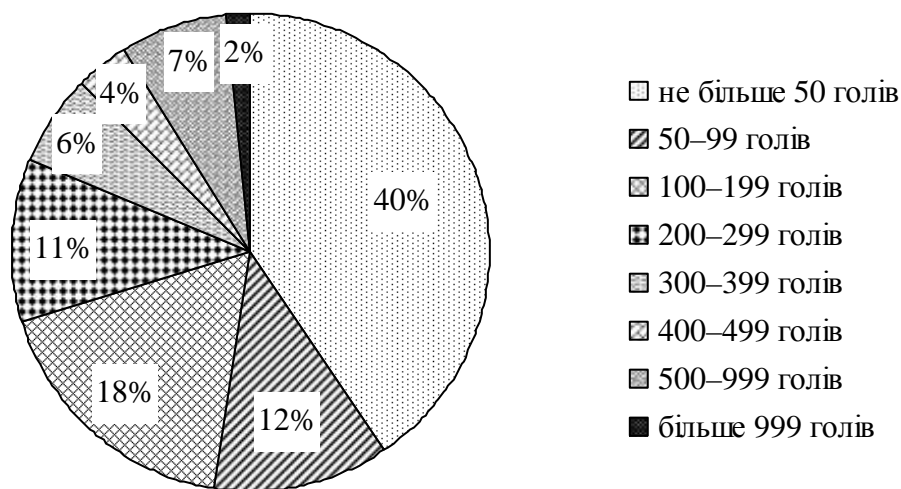

Рис. 1. Структура сільськогосподарських підприємств за наявністю поголів'я корів на 1 січня 2014 р.

Джерело: побудовано за даними [5, с. 120].

Останнім часом традиційні молочні продукти на ринку почали замінювати на молоковмісні [6]. Це свідчить про зростання споживчого попиту і неспроможність сільськогосподарського виробництва у короткостроковому періоді задовольнити додаткові потреби ринку у молоці.

Посилення уваги до якості молочної продукції зумовлені і умовами угоди про глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі, що підписана між Україною та ЄС. З 2015 р. молоко, вироблене в особистих селянських господарствах, можна буде використовувати лише для власного споживання цими господарствами. Це ще більше загострить проблему дефіциту молочної сировини на ринку, оскільки нині 50 % всього молока, що надходить на переробку, забезпечують господарства населення.

Про перші позитивні зрушення в галузі молочного скотарства свідчить незначне зростання виробництва у 2012 р. Таких змін вдалося досягти завдяки підвищенню рівня річної продуктивності до 4446 кг проти 2863 кг у 1990 р. Вищевикладене дозволяє намітити основні шляхи виходу молочного скотарства із кризового стану, в основі якого має лежати індустріалізація галузі, тобто розширене відтворення поголів'я та зростання продуктивності тварин. Збільшення обсягів виробництва молока має супроводжуватися покращенням його якості завдяки модернізації застарілої матеріально-технічної бази галузі, побудові нових молочно-товарних комплексів, впровадженню прогресивних технологій утримання тварин, забезпеченню збалансованими раціонами годівлі, використанню сучасних методів управління.

Шляхи впровадження інновацій у скотарство мають бути спрямовані, насамперед, на нарощування молочної продуктивності корів. Дослідженнями встановлено, що рівень беззбиткової продуктивності корів дорівнює 3000 кг [7], проте ефективно конкурувати можуть підприємства, які мають вдвічі кращі результати, тобто досягають середньорічної продуктивності корів на рівні 5000–7000 кг [8, с. 72]. Слід відмітити, що за даними Державної служби статистики України питома вага підприємств з молочною продуктивністю більше 6000 кг становила 13,3 % у 2013 р. [13 с. 134]. З огляду на виявлену залежність можна стверджувати, що основою відтворення та розвитку молочного скотарства в сільськогосподарських підприємствах мають стати інновації.

Подальший розвиток молочного скотарства доцільно проводити у напрямку впровадження інноваційних технологій. Це сприятиме нарощуванню обсягів виробництва, зростанню продуктивності праці в галузі, покращенню якості продукції, її конкурентоспроможності. Адже, як зазначав М. Портер, при постійному зростанні конкуренції головним фактором виживання підприємства стає його інноваційність, що передбачає широкомасштабне освоєння інноваційних технологій [9].

Орієнтація на інноваційний тип розвитку тваринництва ставить за мету збільшення виробництва високоякісної молочної продукції для забезпечення населення країни й збільшення її експорту за рахунок застосування комплексу інноваційних факторів (біотехнологічних, техніко-технологічних, організаційно-економічних (табл. 2).

Таблиця 2. Напрями інноваційного розвитку молочного скотарства

Інновації	Інструменти	Потреба у фінансуванні
Біотехнологічні	Нові й покращені породи корів з більш високим генетичним потенціалом (породи корів із потенційною продуктивністю 7–9 тис. кг)	Значні фінансові ресурси на формування високопродуктивного стада
	Удосконалені способи годівлі, кормові добавки, премікси, біостимулятори, оптимізовані раціони тощо	Потреба у фінансуванні незначно відрізняється від традиційної технології
	Нові ветеринарні препарати, нові методи діагностики та лікування хвороб тварин	Потреба у фінансуванні незначно відрізняється від традиційної технології
Техніко-технологічні	Нові та вдосконалені технології (безприв'язне утримання)	Значні інвестиції в будівництво сучасних корівників із новітнім обладнанням, автоматизоване приготування та роздавання кормів, доїльний зал, обладнання для первинної обробки продукції тощо
Організаційно-економічні	Підвищення спеціалізації та концентрації виробництва, удосконалення менеджменту (організації, нормування й оплати праці, продуктивніші методи аналізу, планування, організації, мотивації та контролю)	Потреба у фінансуванні знаходиться на існуючому рівні

Джерело: розроблено автором на основі даних [8 с. 73].

Серед перелічених інноваційних векторів у сучасних умовах в аспекті посилення конкурентних переваг виробництва молока на особливу увагу заслуговує освоєння інноваційних технологій виробництва, оскільки зміна технологій в цій галузі, зазвичай, має вагоміший ефект, ніж використання інших новинок. Але це, в жодному разі, не зменшує ролі інших інновацій, бо лише їхнє комплексне впровадження забезпечує формування синергетичного ефекту.

Орієнтуючись на інноваційний розвиток галузі тваринництва, сільськогосподарські товаровиробники віддають перевагу і готові впроваджувати у виробництво, передусім, інновації у сфері селекції [8, с. 74]. Це свідчить, що підприємства орієнтуються на готові розробки та менше уваги приділяють іншим не менш важливим заходам технологічного характеру виробничого процесу, а також маркетингу продукції. Максимальний ефект від племінних тварин неможливо отримати без відповідних рішень на усіх етапах – від виробництва

кормів для тварин до реалізації готової продукції. Без комплексного вирішення проблемних питань на усіх етапах виробництва, придбання племінних тварин може призвести лише до додаткових витрат.

Перехід на інноваційний тип розвитку розглядається як практичне впровадження у виробництво інновацій, націлених на досягнення і підвищення прибутковості виробництва високоякісного молока. Разом з тим, впровадження інновацій супроводжується додатковими витратами. Проте сутність такого переозброєння виробництва та впровадження нових методів управління полягає в тому, щоб підвищення рівня витрат на одну голову худоби забезпечувалося не лише зростанням їхньої продуктивності, а й ростом прибутковості виробництва.

Аналіз функціонування галузі свідчить, що досягнення високих результатів можливе лише за системного підходу. При цьому, на заводі впровадженню інноваційних заходів можуть стати фінансові проблеми. Придбання племінної худоби та будівництво сучасних тваринницьких комплексів вимагає значних капітальних вкладень, якими не володіють сільськогосподарські підприємства.

Розвиток молочного бізнесу є достатньо капіталоемним (будівництво молочноговарних ферм та інфраструктури, придбання обладнання та продуктивної худоби тощо). Власних фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств часто не вистачає навіть на фінансування галузей з більш швидким оборотом капіталу, не кажучи вже про молочний бізнес. Дана галузь відноситься до так званих «довгих грошей», оскільки на те, щоб отримати повноцінну корову, потрібні значні капітальні вкладення та витрати часу (6–7 років) [10]. Усе це негативно позначається на кредитній привабливості галузі.

Водночас, некоректно зводити причини низької інноваційної активності сільськогосподарських підприємств лише до фінансових аспектів. Причини значно глибші і полягають у загальній нерозвиненості ринкового середовища в країні. Так, лізинг в агробізнесі, незважаючи на його прогресивність та очевидні переваги перед іншими способами придбання необхідного обладнання та племінних тварин, не набув достатнього поширення через недосконалість нормативно-правового забезпечення.

Формування матеріально-технічної бази за рахунок лізингу дозволяє сільськогосподарським товаровиробникам не залучати позиковий капітал і не відволікати власні фінансові ресурси. Відтак лізинг забезпечує оновлення виробничих фондів за рахунок одержання нового обладнання без оплати його повної вартості. Лізинг дозволяє оперативну модернізувати активи підприємств, що сприяє посиленню їх конкурентоспроможності.

Оптимальні форми співпраці сільськогосподарським підприємствам необхідно шукати і з іншими учасниками – науково-інноваційними організаціями. Так, придбання племінних тварин на умовах лізингу може бути вигідним і для племінних підприємств. У переважній більшості племінним

підприємствам не відшкодовуються поточні витрати на селекційну роботу, оскільки через відсутність платоспроможного попиту на племінну худобу її реалізують для забою за звичайною ціною. За умови функціонування системи фінансового лізингу на племінні тварини у племінних підприємств України з'явився б стимул для вирощування племінного молодняка та поповнення ним товарних стад молочної худоби. Від додаткового одержаних коштів племінні підприємства мали б змогу відтворювати виробництво, а товарні – підвищувати біологічний потенціал худоби [11, с. 29].

Фінансування в аграрній сфері лізингових угод є більш привабливим і для державного бюджету, оскільки, на відміну від кредитної підтримки, кошти видаються на умовах поворотності та є джерелом фінансування в наступні роки у міру повернення лізингових платежів. Не менш важлива роль лізингу і в наповненні бюджету за рахунок податкових надходжень. Очевидно, що лізинг є найоптимальнішим інструментом фінансування розвитку молочного скотарства. Розвиток лізингових послуг зміцнює і промисловий сектор економіки, створюючи умови для його прискореного розвитку. Слід наголосити, що лізинг посилює й конкуренцію на ринку позикового капіталу, а отже сприяє зниженню процентних ставок за кредитними ресурсами, що робить їх ще більш доступними.

Пошук ринків збуту для своєї продукції – актуальна проблема і для науково-дослідних установ. В таких умовах життєвою може бути форма співпраці, за якої дослідники передають зразки продукції (племінну худобу) та отримують обумовлену договором частину доходу від продажу кінцевої продукції. Економічна доцільність такої моделі очевидна. Племінні підприємства отримуватимуть оборотні кошти на фінансування досліджень, матимуть змогу впроваджувати свої розробки у практику, а сільськогосподарські підприємства – нарощувати виробничий потенціал.

Слід врахувати і те, що вийти на потенційну продуктивність племінних тварин можна за умови суворого дотримання технології їх утримання. Тут знову в нагоді може бути досвід та рекомендації науково-дослідних установ. Тобто доцільно говорити про кластерну модель розвитку галузі.

Отже, одним із найбільш дієвих механізмів державного регулювання інноваційної перебудови тваринницької галузі є створення сприятливого економічного середовища за рахунок економічних важелів та фінансових інструментів. Практика доводить, що найбільшого ефекту можна досягти в тому випадку, коли будуть створені умови, які б мотивували бізнес до фінансування інноваційно-інвестиційних проектів у молочному скотарстві. Велике значення в цій системі відводиться формуванню ринкової інфраструктури, в тому числі і специфічної – інфраструктури інноваційної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Отже, галузь молочного скотарства потребує значних фінансових ресурсів на оновлення виробничих приміщень, придбання нової техніки, обладнання, а також формування молочного стада. Відтак галузь потребуватиме значних фінансових ресурсів для модернізації виробництва. Необхідно також впроваджувати нові форми співпраці між державою, науково-дослідними організаціями та виробниками молока. Важливе місце в новому економічному механізмі мають посісти такі інструменти, як лізинг обладнання та тварин, а також формування стійких структур співпраці між усіма зацікавленими сторонами.

Лізинг є одним із найпривабливіших інструментів оновлення основних виробничих фондів для понад 3,2 тис. сільськогосподарських підприємств, які бажають розвивати молочний бізнес. Для цього необхідно, по-перше, розширити перелік технологічного обладнання та техніки, яка використовується у молочному скотарстві та може видаватися на умовах лізингу; по-друге, ввести племінні тварини до переліку об'єктів, які можуть постачатися сільськогосподарським товаровиробникам на умовах лізингу; по-третє, збільшити обсяги фінансування лізингових програм; по-четверте, сприяти покращенню інформування потенційних споживачів лізингових послуг.

Література

1. *Танклевська Н. С.* Проблеми розвитку лізингу в регіональних АПК / *Н. С. Танклевська* // Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 58–61.
2. *Чабан В. Г.* Лізинг в АПК як інструмент запровадження інновацій / *В. Г. Чабан* // Економіка АПК. – 2006. – № 3. – С. 48–51.
3. *Садиков М. А.* Лізинг у сільському господарстві / *М. А. Садиков* // Агроінком. – 2005. – № 3–4. – С. 27–32.
4. *Кругляк О. В.* Організаційні та фінансово-економічні складові відносин з лізингу племінних тварин / *О. В. Кругляк* // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 87–89.
5. Сільське господарство України за 2013 рік [Електронний ресурс]: стат. зб. / за ред. *Н. С. Власенко*. – К. : Держ. служба статистики України, 2014. – 390 с. – Режим доступу: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2014/zb/09/zb_sg_13.zip
6. Стараннями депутатів в українських магазинах з'явиться новий вид продуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/163745-staraniyami-deputatov-v-ukrainskih-magazinah-poyavitsya-novyj-vid-produktov>.
7. *Гуцул Т. А.* Ефективність та перспективи розвитку молочного скотарства в Україні [Електронний ресурс] / *Т. А. Гуцул* // Вісник СНАУ. – 2011. – № 1. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/chem_biol/Vsnau/2011_1/49Gutcul.pdf.

8. Кучер Л. Ю. Шляхи підвищення ефективності виробництва молока на інноваційній основі / Л. Ю. Кучер, А. В. Кучер // Економіка АПК. – 2013. – № 3. – С. 70–75.

9. Портер М. Кокуренция : пер. с англ. / М. Портер. – М. : Вильямс, 2005. – 608 с.

10. Степанюк О. Тваринництво в Україні – відродження чи занепад? [Електронний ресурс] / О. Степанюк // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 11(234). – Режим доступу: <http://www.agrobusiness.com.ua/component/content/article/1105.html?ed=63>.

11. Шаран П. І. Шляхи інтенсифікації спеціалізованого м'ясного скотарства / П. І. Шаран // Економіка АПК. – 2013. – № 2. – С. 26–32.
